

REALISMUL MAGIC ȘI „ANXIETATEA INFLUENȚEI”

Elena-Livia CRAȘOVAN
(Universitatea de Vest din Timișoara)

elena.crasovan@e-uvv.ro

Magical Realism and the “Anxiety of Influence”

A brief survey of magical realist novels and the related criticism published from the 1960s to the present confirms the long-lasting career of the collocation. Beyond the abusive labeling, one can still frame a hard core of magical realist fiction published in the Latin-American cultural milieu, a local movement that became a global one later, in the 1980s, only to receive further distinctive features in the Western cultural centers, in the postcolonial world, or in Central-European literatures of former communist countries. The aim of this paper is to map the theoretical field and to trace the invariants and the influences implied by different definitions: could we talk about the pervasive import of a successful formula, or are these novels related through some common issues, despite the cultural and political differences of the emerging milieu? Is this mode the “brand” of a literary period, or a transversal mannerism crossing spatial and chronological borders? What is the proportion between mannerism and the “anxiety of influence”? We try to emphasize not only the “best-seller” characteristics, but also the features which place these novels in the academic canon or in the epicenter of the postcolonial debate, and we look at what is peculiar to magical realism besides these mappings. Finally, we redefine magical realism as a narrative mode born from the conflict between the individual and the social/political/cultural imaginary of the time.

Key words: *magical realism; postmodernism; postcolonialism; traumatic imagination; representation*

Câmpul cercetării

După aproape o sută de ani de realism magic¹ o rapidă survolare a bibliografiei critice arată că sintagma este încă ofertantă și perspectivele de abordare diferă. Există o bibliografie vastă dedicată genului², care și-a făcut o datorie academică din a prezenta traseul istoric al termenului, subliniind definițiile divergente, adesea contradictorii, cu reacții acoperind întreaga gamă de la entuziasm la reticență, clamând statutul universal sau propunând abandonarea termenului devenit ineficient în analiza textelor. Demersul lui Christopher Warnes justifică divergențele,

¹ În 1925 apare eseu lui Franz Roh, care asociază, în artele plastice, „realismul magic” și neo-expresionismul. La acest text fac referire mai toate monografiile dedicate realismului magic, considerându-l începutul istoriei moderne a termenului.

² Notăm câteva din titlurile de referință, în ordinea cronologică a apariției: Amaryll Chanady, *Magical Realism and the Fantastic. Resolved Versus Unresolved Antinomy* (1985), Lois Parkinson Zamora și Wendy B. Faris (eds.), *Magical Realism. Theory, History, Community* (1995), Roberto Gonzáles Echevarría, *Myth and Archive. A Theory of Latin American Narrative* (1998), Jean Pierre Durix, *Mimesis, Genres and Postcolonial Discourse: Deconstructing Magic Realism* (1998), Wendy B. Faris, *Ordinary Enchantments: Magical Realism and the Remystification of Narrative* (2004), Maggie Ann Bowers, *Magic(al) Realism* (2005), Christopher Warnes, *Magical Realism and the Postcolonial Novel: between Faith and Irreverence* (2009), Eugene L. Arva, *The Traumatic Imagination: Histories of Violence in Magical Realist Fiction* (2011), Rodica Grigore, *Realismul magic în proza latino-americană a secolului XX. (Re)configurări formale și de conținut* (2015).

evidențiind, pe de o parte, problema termenilor componenți – fiecare încărcat de o istorie complexă a uzajelor contradictorii – și, pe de altă parte, natura oximoronică a construcției, care implică încălcarea convenției filozofice a non-contradicției (Warnes 2009: 2).

Miza acestei lucrări este de a trece dincolo de inventarierea accepțiunilor existente și, prin survolarea unui vast spațiu teoretic, de a puncta legăturile (explicite sau nu) dintre ocurențele sintagmei. Din perspectiva unei cercetări istorice, vom considera relevant modul în care diferitele accepțiuni ale termenului intră în dialog sau polemică cu definiții precedente sau recurg la înrudiri mai puțin evidente pentru a eluda influența unor concepții teoretice cu autoritate din imediata proximitate. Premisa este că, dincolo de dialogurile teoretice vizibile sau de polemicile de natură ideologică, există înrudiri nemărturisite (uneori imposibil de argumentat), preluări tacite sau distanțări determinate de o „anxietate a influenței” la nivelul definirii conceptelor. Studiul diacronic al acestor mișcări tectonice oferă o mai bună înțelegere a contextelor, a sensurilor care susțin uzul sintagmei la un autor sau altul, explică eșecul unor trasee interpretative sau pot (re)lansa altele.

Vom urmări, așadar, mobilitatea sintagmei și mai ales semnificațiile reziduale care rămân în urma polemicilor, întrucât nicio despărțire nu este ingenuă. Cercetătorii acroșează idei și accepțiuni vehiculate chiar în zonele criticii cu care se află în polemică, ceea ce explică aparența mozaică, eterogenitatea sau, mai bine spus, structura de palimpsest a realismului magic, implicită, dar rareori dezvoltată în cadrul analizelor. Dacă, de regulă, este privilegiată cercetarea sincronică și abordarea tematică, pledoaria demersului meu este pentru definirea contextualizată, pentru indicarea filiațiilor. Consider că o abordare diacronică nu implică în mod necesar reluarea redundantă a unui „istoric al termenului” (reduc, adesea, la un panegiric irelevant în interpretare), ci presupune o privire mai largă care să urmărească, în diferite spații culturale, conflictul dintre imaginarul individual și cel social, construcțiile mitizante și poetica reprezentării.

Originile europene și latino-americane. Duelul între „epistemologic” și „ontologic”.

Primul reper pe care îl invocă istoriile diacronice ale realismului magic este eseul lui Franz Roh despre post-expresionismul european din artele plastice în anii 1920¹. Critica punctează relația cu insolitarea și defamiliarizarea², însă este rar amintit faptul că Roh saluta, prin realismul magic, nu doar o anumită intensitate a privirii menită să descopere misterul care palpită îndărătul obiectelor, ci și întoarcerea spre realism a pictorilor. Kenneth Reeds remarcă însă că nu este vorba despre un realism genuin, ci purtând urmele trecerii prin expresionism, cu amestecul de real grotesc și perspectivă metafizică (Reeds 2012: 47). Dacă vom căuta specificul primei vârste a realismului magic european, vom găsi, în textele autorilor adesea invocați (Roh, Jünger, Bontempelli), trimiteri spre „intensitatea privirii”, spre „insolitare” și „defamiliarizare” (Grigore

¹ Textul lui Roh este republicat în antologia coordonată de Zamora și Faris, din 1995, la p. 15-32.

² Într-o lucrare rar amintită – Kenrick Mose, *Defamiliarization in the Work of Gabriel Garcia Márquez* (1989) – opera lui Márquez este analizată din perspectiva defamiliarizării (termen adesea asociat realismului magic în literatura europeană). Descriind defamiliarizarea drept conceptul-cheie care explică originalitatea operei lui Márquez, Mose prezintă, de fapt, un ansamblu de tehnici ale realismului magic ca modalitate narativă: paralelismul, repetiția, deviațiile de la timpul linear, limbajul nesupus constrângerilor mimetice. Stilistic, realismul magic preia de la formalistii ruși elementele retorice: imagini, jocuri de cuvinte, hipebola, oximoronul, metafora, parodia, digresiunile, structura în spirală a narațiunii, umorul. Cf. Și Rodica Grigore (2015: 15-16).

2015: 13-17). Așadar, în accepțiunea inițială, sursa magicului este artistul și înțelegerea poetică a realității – perspectivă subsumabilă ulterior „realismului magic epistemologic”¹.

Traducerea eseului lui Roh în spaniolă, la mijlocul secolului al XX-lea, marchează preluarea sintagmei în spațiul latino-american și raportarea polemică la accepțiunile inițiale. Ne referim la autori care au studiat în Europa, au activat în cercurile avangardiste (Arturo Uslar Pietri, Alejo Carpentier) și care, în încercarea de redefinire națională/regională, se delimitează de moștenirea europeană, magicul artei europene (tributar tehnicilor suprarealiste) fiind, în opinia lor, artificial, inautentic, spre deosebire de realitatea miraculoasă în sine a continentului sud-american. Ceea ce pare să ignore, însă, Carpentier în definirea realului miraculos este faptul că „primitivismul” și „exotismul” pe care le invocă pentru a susține un real miraculos tipic continentului sud-american, sunt, pe de o parte, atribute ale privirii europene (a colonizatorilor) și, pe de altă parte, nuclee valorizate de același suprarealism european desconsiderat de scriitorul cubanez². Prin urmare, am putea vedea o primă ipostază a „anxietății influenței” în paradoxurile intrinseci paradigmei localiste, anticoloniale ca expresie, dar care utilizează, aparent inocent, în definirea propriului specific, elementele unui discurs străin, de sorginte europeană. Perspectiva este preluată și de alți scriitori latino-americani³ și treptat se accentuează confuzia dintre „realismul magic” și „realul miraculos”, iar centrul de greutate se mută din interior, de la o manieră de reprezentare, spre exterior, către proprietățile „naturale” ale unui spațiu, marcând „teritorializarea imaginarului” și accepțiunea „ontologică” a realismului magic.

Reflecția critică

Aceste intervenții ale scriitorilor sunt dublate de reflecția critică asupra sintagmei. Sistematic, aceasta poate fi urmărită de la finele anilor '70, când se conturează deja un corpus romanesc canonic al scriitorilor Americii Latine. Primele încercări tributare metodologiei structuraliste vizează definiții formale, delimitarea realismului magic de subgenuri proxime (fantastic, fabulos, realism), surprinderea caracteristicilor pornind de la aceste texte (și, mi ales, de la paradigmaticul *Un veac de singurătate*). Definițiile lui Irleamar Chiampi și Amaryll Chanady (Chanady 1985: 22) preiau modelul lui Tzvetan Todorov de abordare a fantasticului, considerând tipică realismului magic operația simultană de naturalizare a miraculosului și denaturalizare a realului. Acest dublu transfer implică un pact cu cititorul: rezolvarea antinomiilor care țin de sistemele diferite. Deși nu o menționează implicit, modelele de analiză elaborate la începutul anilor '80 ale celor două cercetătoare presupun un cititor occidental (cu o anumită perspectivă asupra miturilor), diferit de naratorii și personajele pentru care evenimentele modelate în tipare mitice sunt parte a existenței. Analiza implică o dihotomie culturală care, în deceniile următoare, va deschide realismul magic altor spații aflate pe poziții diferite față de empirismul european, marcând cariera „globală” a genului. Critica postcolonială (discursul

¹ Subcategoriile „epistemologic” și „ontologic”, lansate de Roberto Gonzales Echevarría și preluate de Wendy B. Faris, sunt parțial suprapozabile celor propuse de Warnes, care diferențiază între realismul magic bazat pe credință și cel fondat pe ireverență (Warnes 2011: 14).

² O foarte interesantă analiză a privirii europene a colonizatorilor încorporată în textul romanului *Un veac de singurătate* în Elizabeth A. Spiller, *Searching for the route of inventions: Retracing the Renaissance Discovery Narrative in Gabriel Garcia Marquez* in “Clio”, 28.4,1999.

³ Eseurile lui Alejo Carpentier, Luis Leal, Angel Flores au fost reeditate în antologia editată de Zamora și Faris (1995: 75-118).

dominant al anilor '80-'90) va exploata tocmai hibriditatea culturală pe care o sugerează romanele realismului magic (Reeds 2012: 68).

În cadrul potcolonialismului se disting abordările neomarxiste militante care reclamă confiscarea modului de către capitalismul global și manipularea receptării prin uzul comercial al unor teme și tehnici specifice, menite să acopere cu o poleială „magică” mizeria realității (Aldama 2003: 1). Scriitorii invocați drept autori canonici ai genului (Toni Morrison, Salman Rushdie, Ben Okri, Márquez însuși) sunt mai degrabă sceptici când comentează sintagma, considerând-o un moft occidental, încă o etichetă menită să accentueze clișeul extotismului (favorizat, de altfel, de eseurile lui Carpentier) și să acopere adevărata față a unor culturi diferite.

Dintr-o altă perspectivă, criticii văd în romanele realist-magice expresia rezistenței locale la dominația imperială și accentuează marginalitatea și potențialul subversiv al acestui mod narativ (Stephen Slemon, in Zamora 1995: 407). I se pot imputa însă instrumentalizarea ideologică a textelor, politizarea termenilor sintagmei (realism-perspectiva colonizatorului; magic- perspectiva locală și, esențial, faptul că, prin accentuarea contrastelor, neagă o particularitate centrală a definițiilor anterioare, și anume rezolvarea antinomiilor.

Asistăm, prin urmare, la o a doua despărțire conceptuală: după ce, într-o primă fază, scriitorii Americii Latine negaseră viabilitatea realismului magic „european”, într-un al doilea moment critica postcolonială, preia tacit premisele criticii structuraliste și mizează pe diferența dintre orizontul mentalitar al cititorului și cel proiectat de lumea ficțională, subminând astfel definițiile localiste susținute de scriitorii latino-americani și deschizând perspective globale acestui mod narativ. Deși se folosește de textele canonice sud-americane în construirea argumentației, critica postcolonială e nevoită să se delimiteze de pozițiile fondatorilor, care implică, pe de o parte, accepțiuni regionale și, pe de altă parte, ideea de „exotism” și „primitivism”, devenite, în noua paradigmă critică, din mărci ale unui spațiu, clișee ale imperialismului occidental.

Locurile comune ale regionalizării și globalizării. Relaxarea conceptuală.

În ciuda contradicțiilor de suprafață menționate anterior, abordările regionale și cele globalizante – cele care consideră realismul magic o mișcare literară cu o estetică bine definită istoric și geografic (America Latină) și cele care abordează realismul magic drept mod narativ global, marcă a literaturilor postcoloniale – împărtășesc tacit o mentalitate similară, esențialistă: ambele tratează textul ca un artefact antropologic (Aldama 2003: 8), confundă logica ficțiunii cu cea a realității, de unde și investirea realismului magic ca discurs identitar, cu reală influență politică. De aici confuzia dintre etic și estetic, instrumentalizarea textelor; clișeizarea discursului critic (aceleași premise, aceleași teme evidențiate, aceleași concluzii, același limbaj de lemn) și fundătura în care pare să se găsească în prezent această abordare.

Dar, odată cu amploarea discuțiilor teoretice, se accentuează discrepanța dintre „lectura angajată” (critica academică) și „lectura facilă” a publicului larg; aceasta din urmă, neinteresată de implicațiile politice, valorizează mai degrabă caracteristicile prin care romanele realist-magice au căpătat statutul de *best-sellers*: exotismul banalizat, aura de *fantasy*, formule de *soap-opera* sau *family-saga*, condimentate cu limbaj sau modalități narrative realist-magice, înscrise neglijent pe un fundal socio-politic (Aldama 2003: 23). O analiză din perspectiva receptării va condamna manipularea pieței și a dorințelor prin crearea unei „alterități consumabile”. Manierismul, epigonismul, autopastișarea – vizibile uneori și la autorii canonici – trădează, posibil, un

imaginar auctorial prins între imaginarul social încărcat politic și imaginarul popular, construit de hiperrealitatea simulacrelor.

Paralel cu intrarea în topurile comerciale, romanele realist-magice din diverse spații și culturi intră în canonul academic, prin invocarea lor ca exemplare în studii dedicate postmodernismului. Romanele lui Márquez sau Rushdie ilustrează „metaficțiunea istoriografică” (Linda Hutcheon) sau „ficțiunea postmodernă” (Brian McHale) sau sunt invocate ca punte între modernism și postmodernismul literar (Wendy B. Faris). Dincolo de a fi servit, la un moment dat, ca narațiune teoretică justificatoare, meritul acestei abordări este de a contracara instrumentarea ideologică a textelor: abordările din perspectiva postmodernismului accentuează dimensiunea intertextuală și metatextuală a textelor, natura lor de „construct ficțional” și componenta „ireverențioasă” a realismului magic, complementară „creдинței” (Warnes 2009: 16).

Antologiile și monografiile consacrate genului în anii 1990-2000 (Zamora, Faris, Bowers) sunt tributare acestei perspective, de unde și laxitatea definițiilor: în încercarea de a construi un suport teoretic pentru abordarea globalizantă, criticii operează sincretic, mixând perspectivele. Se mizează de multe ori pe „prestigiul vechimii” și pe recurența unor „viziuni despre lume” în spații și epoci diferite, entuziasm hermeneutic care a dus la dizolvarea specificului și la inoperabilitatea conceptului.

Abordări alternative ale realismului magic

După aceste derapaje, se poate observa în critica ultimilor ani o mișcare de recul, în încercarea de redefinire a specificului genului, prin multiplicarea pistelor teoretice și rafinarea interpretărilor. Unele direcții adâncesc perspectiva regională¹: coroborând inteligent argumentele antropologice cu cele care țin de genealogia formulelor discursive; acestea nu se grăbesc să vadă peste tot dihotomii. Perspectiva antropologică este utilizată nuanțat, termenul „viziune despre lume” nu mai etichetează, ci devine indicatorul flexibil al unor tipare colective de gândire², care marchează diferențele culturale în perceperea realității. Renunțând să mai atribuie, simplist, o „viziune mistică” culturilor „primitive” și una „rațională”, științifică, culturilor occidentale, critica postcolonială migrează către o critică „post-etnică” mai atentă la disocierea palierele referință-poveste-discurs (Aldama 2003: 16).

Alte demersuri caută argumentarea unor înrudiri ignorate, în contrapunct cu abordările devenite locuri comune ale criticii. Poate cel mai spectaculos studiu este cel al lui Christopher Warnes, care susține înrudirea dintre realismul magic și romanul cavaleresc medieval, recuperând într-o demonstrație integratoare definițiile europene ale lui Fr. Roh și *magischer Realismus* al lui Novalis³, alăturate viziunii despre lume care transpare în *romance*. Demersul lui Warnes reprezintă o formă pozitivă de „anxietate a influenței” prin faptul că reface legătura cu

¹ Erik Camayd-Freixas, *Realismo mágico y primitivismo. Relecturas de Carpentier, Asturias, Rulfo y García Márquez* (1998), *apud* Rodica Grigore (2015: 24).

² Stanley Tambiah le numește cauzalitate și participare: “two modes of ordering the world that are simultaneously available to human beings as complementary cognitive and affective interests since both mentalities could be identified in each culture” (*apud* Warnes 2009:40).

³ Warnes caută, dincolo de coincidență, relația de înrudire a realismului magic al lui Roh cu termenii utilizați de Novalis (*magischer Idealismus/magischer Realismus*) și argumentează influențele romantismului german asupra realismului magic din modernitate (diferența dintre adevăr natural, care necesită validarea în termenii realității obiective, și adevăr magic, subiectiv, care depinde de introspecție și intuiție „mistică” (Warnes 2009: 20-22).

acest gen uitat, polemizând și cu premisele ideologice care fundamentează realismul, dar și cu abordările care văd în realismul magic o lărgire a perspectivei realismului tradițional.

Într-o altă direcție, demonstrația lui Warnes aduce în discuție premisele abordărilor regionale sud-americe, întrucât chestionează raportul dintre „percepție naturală” și „modele livrești” în percepția și manierele de reprezentare, mai ales că textele pe care le invocă scriitorii pentru a susține magicul consubstanțial culturii sud-americe¹ sunt ale primilor colonizatori spanioli, al căror imaginar și manieră de a scrie erau modelate tocmai de romanele cavalerești, nutrite dintr-o mentalitate care nu făcea diferențe clare între natural și supranatural, real și fictiv.

Mai puțin invocată în monografiile anglo-saxone, critica europeană de limbă germană sau franceză propune reciclarea realismului magic prin recuperarea perspectivei care a alimentat primele definiții, ceea ce readuce dezbateră pe terenul manierelor de reprezentare (Arva 2008: 72) și face din acest mod narativ un gen hoinar, *flâneur* între epoci, mentalități și genuri, apt, asemeni eroului picaresc, să-și „educe” cititorii pentru a „negocia densitatea referențială” a textelor (Aldama 2003: 33).

Din perspectiva istoriilor literare naționale, realismul magic devine un termen-punte care anulează hiatusurile dintre epoci marcate de ideologii politice totalitare. Aplicarea termenului în analiza unor romane din literatura română (de la Sadoveanu, la Bănulescu, Bălăiță, Agopian sau Cărtărescu) poate nuanța abordările generaționiste ale „literaturii române contemporane”, precum și dezbaterile despre „evazionism” și „subversivitate” (Șandru: 2004). O dezbateră similară a avut în centru importanța realismului magic pentru literatura din Germania sau Austria, ca termen de istorie literară capabil să arunce o punte peste ruptura provocată de război și holocaust – susținând astfel o istorie literară alternativă, care nu se mai raportează la 1945 ca la „anul zero” (*Nullpunkt, Stunde Null*), ci oferă o paradigmă a continuității (Arva 2014: 63-112).

Demersurile acestor cercetători construiesc un alt corpus de texte de referință, din spațiul european, care să pună în evidență istoriile locale (războaiele, Holocaustul, regimurile dictatoriale comuniste), precum și moștenirile acestor istorii în postcomunism sau pentru generațiile post-Holocaust). Deși păstrează trimiteri la discursul critic postcolonial, cu puține excepții (care ambiționează echivalarea postcomunism-postcolonialism, de pildă), critica europeană reușește să mute abordarea pe alte coordonate: alteritatea culturală a unor civilizații exotice este înlocuită cu alteritatea radicală a propriului trecut. Sunt reactualizate în context european temele memoriei și uitării, relația problematică dintre Istoria oficială și istoriile personale.

Trimițând la grotesc și la traumele colective invocate și de discursul postcolonial, analizele recente se concentrează cu predilecție asupra imaginărilor individual, adaptând la hermeneutica textelor terminologia preluată din psihologia traumei (Arva: 2011). Astfel, Eugene Arva așază realismul magic alături de un concept mai puțin invocat, realismul traumatic; pentru Arva, realismul magic devine modul predilect de punere în narațiune a unui imaginar al traumei, a indicibilului ororii sau de a da formă „găurilor negre” ale memoriei.

Perspectiva lui E. Arva reprezintă o alternativă viabilă de a depăși “anxietatea influenței”, întrucât abordarea poate fi aplicată romanelor din epoci și spații variate, cu referire la probleme istorice și moșteniri culturale extrem de diferite (colonialism, sclavie, Holocaust, comunism). Totodată, oferă o explicație nouă, integratoare, pentru anumite constante narrative și stilistice ale genului (schimbarea perspectivei narrative, recurența metaforelor obsedante, literalizarea

¹ Ne referim la eseurile lui Carpentier, *On the Marvelous Real in America* (1949) și *The Baroque and the Marvelous Real* (1975), dar și la discursul lui Gabriel García Márquez de acceptare a premiului Nobel, din 1982, *The Solitude of Latin America*.

metaforei) și localizează „magicul” într-o altă zonă, cea a conflictului dintre imaginarul individual și cel social.

Simulare și stimulare

Un alt avantaj al abordării realismului magic drept mod narativ al imaginarului traumatic este acela că inversează raportul dintre termenii sintagmei și reconsideră „pactul mimetic”: Viziunea realistă și cea magică nu mai sunt complementare, „magicul” nu vine să lărgescă „realismul” (apelând, în fond, la aceeași „suspendare a incredulității” pe care o pretinde realismul tradițional), ci solicită din partea cititorului acceptarea iluziei ficționale ca parte a realității trăite (Sabine Egger, in Arva 2014: 78). Magicul este elementul indispensabil prin care imaginația rearanjează detaliile, reconstruiește și reprezintă realitatea, mai ales atunci când sunt în joc evenimente traumatice, neasimilabile memoriei și narațiunii realiste. Metafora realist-magică recapturează realul prin refacerea punții dintre evenimentul traumatic „ratat” ca exprimare la momentul trăirii și reprezentarea ulterioară. În această nouă cheie de lectură „magicul” nu mai este semn al realității pluristratificate, ci al simulării; descrierea implică o deformare asumată, ce trimite la natura spectaculară a textului. Narațiunea realist-magică este o „punere în scenă” cu efect terapeutic care îi facilitează cititorului contactul cu simulacrul ficțional al unui eveniment inaccesibil, mediază întâlnirea cu „fantomеle trecutului” și stimulează empatia cu victimele.

Consider că această abordare este mult mai generoasă decât cea localistă, latino-americană, cu naiva „pretenție de real” a textelor și de „naturalizare” a magicului. Ea implică cititorul nu prin eludarea, ci prin afirmarea „experienței estetice”, însă neagă, în același timp „estetismul” și gratuitatea ludică a elementului magic (*mimesis-as-play*), îi conferă o justificare gravă la nivel tematic și discursiv-stilistic.

La aproape o sută de ani de la lansare, consider că realismul magic rămâne un concept fertil în analiza textelor, atât retrospectiv, dacă avem în vedere proteismul sintagmei și fundamentele atât de diferite ale definițiilor succesive, cât și într-o abordare sincronică, care nu ignoră, însă contextele culturale de urgență. În concluzie, o analiză pertinentă implică fondarea perspectivei globale într-o analiză contextuală, precum și dezideologizarea realismului magic prin disocierea palierele referință-poveste-discurs.

Preluând inspirata caracterizare a Cristinei Șandru, putem privi realismul magic drept un „gen recesiv” (Șandru 2004), caracterizare care justifică manifestări literare diverse ce se revendică de la același termen: realismul magic este, așadar, o manieră de reprezentare cu corespondent în imaginarul cultural, care se (re)actualizează la contactul cu diferitele forme/instituții ale imaginarului social – discursul identitar al scriitorilor sud-americiani, ideologia postcolonialismului – sau în conflictul cu acestea, precum în raportarea problematică la Holocaust și (post)comunism, romanele realist-magice rescriind, de fiecare dată altfel, un trecut traumatic.

Referințe bibliografice:

ALDAMA, Frederick Luis, 2003, *Postethnic Narrative Criticism: Magicorealism in Oscar “Zeta” Acosta, Ana Castillo, Julie Dash, Hanif Kureishi, and Salman Rushdie*, Austin, University of Texas Press.

- ARVA, Eugene L., 2008, *Writing the Vanishing Real: Hyperreality and Magical Realism*, in „JNT: Journal of Narrative Theory”, 38.1 (Winter 2008), p. 60–85.
- ARVA, Eugene L., 2011, *The Traumatic Imagination: Histories of Violence in Magical Realist Fiction*, New York, Cambria Press.
- ARVA, Eugene, HUBERT, Roland (eds.), 2014, *Magical Realism as Narrative Strategy in the Recovery of Historical Traumata*, « Interférences littéraires » 14, October 2014, disponibil online la adresa <http://www.interferenceslitteraires.be/nr14>, consultat în 6.07.2017.
- CHANADY, Amaryll, 1985, *Magical realism and the Fantastic. Resolved versus Unresolved Antinomy*, New York, Garland Publishing.
- ECHEVARRÍA, Roberto Gonzáles, 1998, *Myth and Archive. A Theory of Latin American Narrative*, Durham and London, Duke University Press.
- FARIS, Wendy B., 2004, *Ordinary Enchantments: Magical Realism and the Remystification of Narrative*, Nashville, Tennessee, Vanderbilt University Press.
- GRIGORE, Rodica, 2015, *Realismul magic în proza latino-americană a secolului XX. (Re)configurări formale și de conținut*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.
- MÁRQUEZ, Gabriel García, 1982, *The Solitude of Latin America*, disponibil online la adresa https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1982/marquez-lecture.html, consultat în 20.10.2017.
- MOSE, Kenrick E.A., 1989, *Defamiliarization in the Work of Gabriel Garcia Márquez*, New York, Edwin Mellen Press.
- REEDS, Kenneth, 2012, *What Is Magical Realism?: An Explanation of a Literary Style*, New York, Edwin Mellen Press.
- ROLAND, Hubert, 2010, *La catégorie du réalisme magique dans l'histoire littéraire du xxème siècle: Impasses et perspectives*, in Hubert Roland & Stéphanie Vanasten (éds.), *Les nouvelles voies du comparatisme*, Gent, Academia Press, p. 85-98.
- SPILLER, Elizabeth A., 1999, *Searching for the Route of Inventions: Retracing the Renaissance Discovery Narrative in Gabriel García Márquez*, in “Clio” 28.4, p. 375-398.
- ȘANDRU, Cristina, 2004, *A Poetics of the Liminal: Magical Realism and Its Horizon of Escape*, in “American British and Canadian Studies”, vol 5 December, disponibil online la adresa <http://abcjournal.ulbsibiu.ro/Cristina%20Sandru.html>, consultat în 17.05.2017.
- WARNES, Christopher, 2009, *Magical Realism and the Postcolonial Novel: between Faith and Irreverence*, Palgrave, Macmillan.
- ZAMORA, Lois Parkinson, FARIS, Wendy B. (eds.), 1995, *Magical Realism. Theory, History, Community*, Durham & London, Duke University Press.